

RANKO PETKOVIĆ

Nesvrstanost na pragu 21. veka

(Diskusija)

Teorijske osnove pokreta nesvrstanosti formirane su u doba hladnog rata, opšte blokovske podele i konfrontacije. Od tada su protekle pune četiri decenije u toku kojih se menjala i u mnogo čemu promenila slika sveta. Umesto bipolarnog, pred našim očima je sve više jedan multipolarni svet. U tom multipolarnom svetu imaju svoje mesto, svoje interese i težnje i nesvrstane i neutralne zemlje, zemlje izvan blokova, kao najbrojnija skupina država u međunarodnoj zajednici.

Novi prilazi

Šta bi veliki lideri nesvrstanosti preduzeli da bi politici i pokretu nesvrstanosti otvorili vrata u 21. vek? To, svakako, ne možemo znati, ali na osnovu njihovih vizija, njihovog osećanja za istoriju, njihovog državničkog angažmana u službi nacionalnih interesa svojih zemalja možemo, sa manjom ili većom dozom verodostojnosti, pretpostaviti da bi se njihova razmišljanja mogla kretati u sledećim pravcima.

1. Ako je u suočavanju sa bipolarnim svetom njihovu osnovnu preokupaciju predstavljala težnja da ostanu »napolju«, da bi ostali slobodni i nezavisni, sada bi njihovu osnovnu preokupaciju verovatno predstavljala težnja da »uđu« u taj multipolarni svet, da ne bi ostali izvan glavnih tokova ekonomskog i naučno-tehnološkog razvoja, što može biti pogubno za slobodu i nezavisnost njihovih zemalja. Ma koliko bila bitna, neophodna i neizbežna strategija oslanjanja na vlastite i kolektivne snage, ukoliko se ne pretvara u praznu

retoriku i puku iluziju, nesvrstani ne mogu ostati zatvoreni u svoj vlastiti krug, već moraju, gdegod mogu, da sve šire komuniciraju sa razvijenim i drugim zemljama koje su personifikacija i realnost multipolarnog sveta. Treba li reći: nijedan esencijalni problem svog programa nesvrstani ne mogu sami da reše, a još manje da nametnu »ostatku sveta«, bilo da je reč o svetskom miru, razoružanju ili promeni stanja u svetskoj privredi i međunarodnim ekonomskim odnosima.

2. Sve širem inkorporiranju nesvrstanih zemalja u multilateralni svet mora da prethodi oštar obračun sa iluzijom da institucionalizacija pokreta nesvrstanosti stvara pretpostavke za jačanje njegove efikasnosti. Efikasnost pokreta nesvrstanosti zavisi, u prvom redu, od davanja pravovremenih i adekvatnih odgovora na zahteve istorijskog razvoja, a ne od umnogostručavanja organa, foruma i tela i učestanosti njihovih sastanaka. Preinstitucionalizovanost i preorganizovanost daju iluziju moći, dok su, u stvari, izraz i svedočanstvo nemoći. Nesvrstanost je politička alternativa, a ne politička organizacija koja poseduje instrumente kojima bi mogla svetu da nametne tu alternativu. Uostalom, moć ideja nesvrstanosti ne svodi se na okvire delovanja pokreta nesvrstanosti, već je sadržana u kretanju sveta od ideološkog monopolizma ka ideološkom pluralizmu i od bipolarizma ka multipolarizmu. U tom procesu nesvrstani treba da drže bakiu, a ne da mašu sabljom. Možda su se upravo tu nesvrstani najmanje pridržavali mudrih upozorenja svojih praučitelja. Najzad, zaboravlja se da svaka institucionalizacija, hteli ne hteli, predstavlja zatvaranje. Nesvrstani su bili pobornici otvaranja u vreme kada se svet zatvarao u blokovske grupacije. Zašto bi sada, u vreme kada se čitav svet otvara, nesvrstani radili suprotno? Otvaranje je i za njih, pogotovo za njih, egzistencijalni imperativ.

3. Putevi i oblici uključivanja pokreta nesvrstanosti i nesvrstanih zemalja u multipolarni svet zavise od političke mašte, ali i realnog istorijskog prostora. U tom kontekstu, sve veću ulogu ima podsticanje regionalnih i subregionalnih grupisanja, koja se ne svode isključivo na članice pokreta nesvrstanosti. Takvih primera već ima u centralnoj i Latinskoj Americi, u Aziji i Evropi. Sjajan primer je inicijativa šest zemalja — Indije, Argentine, Tanzanije, Meksika, Švedske i Grčke. Pored onog što čini u grupi nesvrstanih i neutralnih zemalja u Evropi, Jugoslavija bi tome mogla pridodati i učešće u multilateralnim aktivnostima na Balkanu. Ni u jednom od tih slučajeva se ne radi o odvajanju nesvrstanih zemalja od pokreta nesvrstanosti, već o faktičkom promovisanju principa i ciljeva ne-

svrstanosti u različitim globalnim, regionalnim i subregionalnim aktivnostima u kojima sudeluju zemlje različitih političkih pozicija. Ako se nekada smatralo da regionalna i subregionalna grupisanja ugrožavaju globalnu akciju pokreta nesvrstanosti, sada bi se moglo reći da ona predstavljaju sve značajniji vid ostvarivanja globalnih interesa i ciljeva nesvrstanih zemalja. Ako se u bipolarnom svetu na svako povezivanje sa zemljama izvan pokreta nesvrstanosti moglo gledati kao na ugrožavanje njihove pozicije nesvrstanosti, sadašnje zajedničke aktivnosti nesvrstanih i drugih zemalja svedoče o distanciranju sve većeg broja svrstanih zemalja od kruto shvaćenih i tumačenih blokovskih pozicija i interesa i, u isto vreme, o sve široj aktivnosti i faktičkoj univerzalnosti ideja nesvrstanosti.

To bi mogle biti neke konsekvence okolnosti da se pokret nesvrstanosti sve više suočava sa jednim multipolarnim svetom.

Smena epoha

Ne treba navoditi mnogo argumenata da bi se dokazalo da smo svedoci smena dveju epoha: antikolonijalne revolucije, koja već gotovo pripada prošlosti i naučno-tehnološke revolucije, pred kojom se nezadrživo otvaraju vrata budućnosti.

Kakve to može imati reperkusije na pozicije, mogućnosti, metode delovanja, pa i na sudbinu nesvrstanosti?

Iako je nastao u uslovima blokovske podele sveta, pokret nesvrstanosti se, faktički, formirao i razvijao u koordinatama antikolonijalne revolucije. U njegovoj političkoj filozofiji zastupljene su sve preokupacije i svi prioriteti antikolonijalne revolucije, a u njegovim redovima se našla većina zemalja koje su stekle nezavisnost na razvalinama kolonijalnih carstava. Sa koje god tačke gledišta prilazili analizi nesvrstanosti i antikolonijalne revolucije dolazimo do zaključka da je između njih postojala snažna istorijska interakcija, bez koje ni nesvrstanost ni antikolonijalna revolucija ne bi bili ono što jesu.

Da li se onda može reći da je okončanjem antikolonijalne revolucije pokret nesvrstanosti ostao na brisanom prostoru istorije bez svog najmoćnijeg saveznika?

Može i ne može!

Može — zato što se pokret nesvrstanosti, objektivno, više ne može razvijati na vetrovima istorije koji su duvali u jedra antiko-

lonijalne revolucije i koji su doveli do toga da se u njegovim okvirima nađu gotovo sve zemlje tzv. trećeg sveta.

Ne može — zato što su rezultati i dejstva antikolonijalne revolucije ugrađeni u sadašnju političku, ekonomsku i socijalnu strukturu međunarodne zajednice, a to znači i u istorijske efektivne i po tencijale pokreta nesvrstanosti.

Ali, nije sporna ključna činjenica: da su se okončanjem antikolonijalne revolucije bitno promenili uslovi delovanja pokreta nesvrstanosti i da pojava naučno-tehnološke revolucije postavlja pred nesvrstane zemlje čitav red novih zahteva i prioriteta.

U doba antikolonijalne revolucije svaka novooslobođena zemlja pristupala je, gotovo po automatizmu, pokretu nesvrstanosti i doprinosila širenju njegovih redova i jačanju njegove uloge u međunarodnim odnosima.

U doba antikolonijalne revolucije u vrhu prioriteta nesvrstanih zemalja dominirali su problemi koji su proisticali iz njihovog političkog, pa i vojnog duela sa bivšim metropolama.

U doba antikolonijalne revolucije stvorene su mnoge nerealne predstave o solidarnosti novooslobođenih zemalja i, takođe, o njihovoj snazi i mogućnostima u menjanju postojećih političkih i ekonomskih odnosa u svetu.

Mnogo šta od svega toga zauvek je ostalo na drugoj strani obale.

Čime naučno-tehnološka revolucija suočava pokret nesvrstanosti?

— Fundamentalnom istorijskom činjenicom da će se uloga svih zemalja u međunarodnim odnosima prvenstveno vrednovati na osnovu njihove ekonomske snage, njihovog tehnološkog uspona, njihovog ekonomskog prosperiteta.

— Gorkim saznanjem da se brojna skupina nesvrstanih zemalja nalazi u teškom ekonomskom položaju, bespomoćna u nastojanjima da skine sa sebe pretežak teret otplaćivanja hiljadu milijardi dolara duga i nemoćna da pokrene zamajce svog ekonomskog razvoja.

— Opasnošću da nesvrstane zemlje i zemlje u razvoju ostanu izvan glavnih tokova ekonomske integracije u svetu, na marginama naučno-tehnološke revolucije i da, samim tim, budu gurnute u provaliju svojevrsnog tehnološkog kolonijalizma koji bi mogao da poništi političke rezultate antikolonijalne revolucije.

Iz ovih sumornih činjenica bilo bi pogrešno izvući zaključak da su pokretu nesvrstanosti, koji je u doba antikolonijalne revolucije bio na belom konju, sada u uslovima naučno-tehnološke revolucije potonule sve lađe.

Dijalektika istorije, u čijim koordinatama deluje pokret nesvrstanosti mnogo je složenija i nikada na jednoj strani nisu svi plusi, a na drugoj strani svi minusi!

Nesvrstane zemlje i zemlje u razvoju imaju istorijsku šansu da prevaziđu teškoće sa kojima se danas suočavaju i da čak sa izvesnom dozom optimizma gledaju u vreme koje dolazi.

Prvo, teško je zamisliti svet u kome bi razvijene zemlje mogle biti same sebi dovoljne. Poznato je da su razvijene zemlje u temelje svog industrijskog razvoja ugradile deo prirodnih bogatstava bivših kolonijalnih zemalja i da su i dan-danas upućene na mnoge sirovine iz zemalja tzv. trećeg sveta. Pravi posao stoleća obavile su deleći šakom i kapom zajmove zemljama u razvoju iz prepunih skladišta petro-dolara da bi na osnovu surove igre kamatnih stopa upriličile paradoks stoleća, prinuđujući zemlje u razvoju da se pojave u ulozi neto-izvoznika kapitala u razvijeni svet! Ulazeći u post-industrijsko društvo, koje otvara neslućene mogućnosti novim spektakularnim vidovima proizvodnje, nove moćne ekonomske sile biće sve više zainteresovane za plasman svojih proizvoda na još »nepokrivena« tržišta zemalja u razvoju.

Prateći u svemu tome određenu logiku istorijskog razvoja, uočavamo da su u pokretačkoj fazi stvaranja kapitalističkog društva sadašnje razvijene zemlje eksploatisale zemlje tzv. trećeg sveta pomoću gole sile; u fazi punog uspona industrijskog društva prihvatile su partnerski odnos sa zemljama u razvoju u okviru postojećeg ekonomskog poretka zasnovanog na neravnopravnosti i diskriminaciji, u postindustrijskom društvu moći će da plasiraju svoje proizvode na tržišta zemalja u razvoju jedino ako im obezbede odgovarajuće uslove za ekonomski razvoj.

Kao što ni u međunarodnim političkim odnosima kretanje od sistema oligarhijskih odnosa ka suverenoj jednakosti država nije bilo uzrokovano motivima solidarnosti i altruizma, tako ni u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa jačanje elemenata ravnopravnosti neće biti izraz bilo čije milosti i samilosti. Jednostavnije rečeno svedoci smo iscrpljivanja istorijskih potencijala modela svetske privrede u kojoj je moglo da bude u interakciji neprekidno bogaćenje jednih i neprekidno siromašenje drugih. Hiljada milijardi dolara

duga koji zemlje u razvoju nikada neće biti u stanju da vrate samo je istorijski signal da se došlo do tačke sa koje nema povratka.

Drugo, pokazalo se da pojedine, a mogli bismo reći i mnoge zemlje u razvoju nisu nesposobne ili nepodobne da pokrenu sopstveni ekonomski razvoj i da čak u relativno kratkom roku ostvare pretpostavke za ulazak u krug razvijenih zemalja. Na finansijsku moć petrolejskih zemalja gledalo se kao na produkt puke igre slučaja, iako se sličan sticaj okolnosti u slučaju nekih razvijenih zemalja smatrao sasvim prirodnim pokretačem njihovog razvoja. Slično se gleda i na ekonomski i tehnološki prosperitet novoindustrijalizovanih azijskih zemalja, kao na jednostavan spoj američkog kapitala i njihove jeftine radne snage, iako je taj isti kapital odigrao sličnu ulogu i u pokretanju posleratnog ekonomskog prosperiteta zapadnoevropskih zemalja. Ako skupini tih zemalja pridružimo Kinu i Indiju, koje se nalaze u fazi relativno brzog i uspešnog ekonomskog razvoja, onda sa stanovišta broja stanovnika u tzv. trećem svetu velika većina njih se nalazi na putu ekonomskog napretka.

Navođenje ovih primera treba da pokaže da su veliki delovi tzv. trećeg sveta i tzv. nerazvijenog Juga u ovoj ili onoj meri, već uključeni u tokove ekonomskog razvoja i naučno-tehnološke revolucije. Sa pojmljivim istorijskim zakašnjenjem, kao što su to, uostalom, na startu bile i neke danas razvijene zemlje Evrope ili nekih drugih delova sveta, kao Australija ili Novi Zeland, pa i Japan, ali i sa realnim izgledima da to istorijsko zakašnjenje prevaziđu, zahvaljujući ogromnim ljudskim i prirodnim resursima kojima raspolazu.

Treće, zemlje u razvoju u odnosu na razvijeni svet imaju dve komparativne prednosti koje u hodu vremena dobijaju sve veći značaj. U prvom redu, reč je o prirodnoj sredini koja je u tzv. trećem svetu još u velikoj meri očuvana, jer nije bila izložena surovim tokovima industrijalizacije. Ukoliko u zemljama u razvoju bude jačala svest o ogromnom značaju očuvanja prirodne sredine i njenoj ne samo pastoralnoj već i ekonomskoj vrednosti, one će u vremenu koje dolazi raspolagati kapitalom čija će cena rasti geometrijskom progresijom.

Uporedo s tim, dobijaće sve veći značaj alternativni modeli razvoja, pa i življenja koji imaju civilizacijsku, filozofsku, kulturnu osnovu u zemljama tzv. trećeg sveta. Ma koliko u sadašnjoj fazi bio prijemčiv, privlačan i izazovan model potrošačkog društva, sve više ispoljava svojstva koja pokazuju da ne mora biti jedini i konačni okvir univerzalne ljudske sreće.

Ovaj izlet u istoriju, filozofiju i geopolitiku pruža nekoliko argumenata za tvrdnju da nesvrstane zemlje i zemlje u razvoju nisu predodređene da budu samlevene u žrvnju naučno-tehnološke revolucije.

Ako je to tako, preostaje da se vidi šta nesvrstane zemlje treba da preduzmu da bi što optimalnije ostvarivale svoje interese u epohi naučno-tehnološke revolucije.

(a) U vreme bipolarnih međunarodnih odnosa i u okviru antikolonijalne revolucije nesvrstane zemlje su mogle da koriste prednosti svog međunarodnog položaja za dobijanje ekonomske, finansijske, vojne pomoći velikih sila. U multipolarnom svetu, u kome se svetska moć stiće, pre svega, učešćem u ekonomskom i tehnološkom razvoju, uočljivo se smanjuje interes velikih sila za klasične vidove prisustva u tzv. trećem svetu. To, svakako, znači, da nesvrstane zemlje sve manje mogu računati na »rentu« koja je proisticala iz njihovog međunarodnog položaja i da se moraju pomiriti s tim da su prošla vremena kada su tako dobijena sredstva bila i mogla biti olako korišćena u neproduktivne svrhe.

(b) Strategija oslanjanja na individualne i kolektivne snage mora biti shvaćena kao opredeljenje za razborito, domaćinsko, ekonomično poslovanje u vlastitoj kući i sistematičnije korišćenje zajedničkih mogućnosti, ali ne i kao verovanje u efikasnost uspostavljanja jednog vlastitog zatvorenog sistema koji bi mogao da počiva na samodovoljnosti. Bila bi to opasna zabluda.

(c) Pokret nesvrstanih treba ne samo da podržava, nego i da podstiče regionalna i subregionalna ekonomska i druga grupisanja, uspostavljanje različitih asocijacija na bazi konvergencije interesa pojedinih nesvrstanih i ne samo nesvrstanih već i drugih zemalja bez obzira na njihov međunarodni položaj.

(d) Poslednji bedemi ideologizacije se, ironijom sudbine, nalaze u zemljama koje su prve u svetu prevazišle ideološke barijere i uspostavile pokret na bazi ideološkog pluralizma. Dogmatizovani ideološki kriteriji sprečavaju bržu i fleksibilniju rekonstrukciju privrednih sistema koji su dokazali svoju neefikasnost i šire i slobodnije povezivanje sa dinamičnijim ekonomskim i tehnološkim partnerima na međunarodnom planu.

Prošlo je vreme kada se politička nezavisnost mogla, pa ponekad i morala braniti po cenu ekonomske bede. U današnje vreme ekonomska beda sve više ugrožava političku nezavisnost nesvrstanih zemalja.